

ІСТОРІЯ

УДК 94(477)+330.342.146

С.В. Алексєєв

Донбаська державна машинобудівна академія, м. Краматорськ, Україна

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ТА СОЦІАЛЬНІ НАСЛІДКИ РИНКОВИХ РЕФОРМ В УКРАЇНІ (90-і рр. ХХ – початок ХХІ ст.)

У статті розглядаються основні соціально-економічні, політичні та інші умови та фактори, що впливали на процес формування державної соціальної політики в перехідний період. Аналізуються основні напрями, тенденції та особливості соціальної політики. Особливу увагу автор приділяє соціальним наслідкам економічної трансформації в Україні в перехідний до ринку період.

Загальновизнано, що ринкова економіка на сучасному етапі є найкращою формою організації суспільного виробництва. Проте, незважаючи на свої переваги, ринкові механізми не здатні розв'язати багатьох проблем соціального і морального характеру, тому що, як відомо, за своєю природою ринкова організація суспільного виробництва має чіткий асоціальний зміст.

Невиконання функцій соціального захисту населення об'єктивно притаманне усім ринковим системам, як розвиненим, так і тим, що лише формуються. Зрозуміло, що для України, характерною рисою якої було руйнування старих економічних і соціальних механізмів, соціальні функції держави мали відігравати значну роль.

За роки суперечливих ринкових трансформацій і становлення незалежності України багато загальновизнаних світовою громадськістю попередніх досягнень країни у вирішенні соціальних питань виявилися втраченими. Тому питання про соціальні наслідки ринкових перетворень є одним із найбільш складних у новітній історії України.

Актуальність дослідження проблеми посилюється також і тим, що феномен пост-радянської трансформації суспільства в Україні, в рамках якої відбувся докорінний злам основ соціальної організації та способу життя людей, поки що не знайшов адекватної наукової теоретичної інтерпретації. Мова йде про становлення в Україні принципово нової системи соціальних інститутів в національно-державному, економічному, політичному й духовно-культурному аспектах розуміння цього процесу.

У зв'язку з цим виглядає більш ніж нагальною проблема вивчення соціально-економічних, політичних та інших передумов та чинників, які в період 1991 – 2004 рр. впливали на процес розробки основних напрямів соціальної політики в Україні та певною мірою визначили соціальні наслідки ринкових перетворень у перехідний період.

При цьому принагідно зазначимо, що питання про соціальні результати та наслідки ринкових трансформацій в Україні в перехідний до ринку період поки що не користується популярністю серед дослідників новітньої історії України і залишається малодослідженим.

Проте вже реальні, практичні соціальні зміни в українському суспільстві протягом 1991 – 2004 рр. все-таки знайшли певне висвітлення в публікаціях державних службовців, фахівців з державного управління, науковців, економістів, соціологів тощо. Тут варто назвати вагому, на наш погляд, монографію Т.О. Петрушиної, яка присвячена дослідженню соціально-економічної поведінки населення України з позицій економічної соціології [1]. Соціологічний аналіз соціальних змін в Україні за досліджуваний період

зробили автори монографії за редакцією В. Ворони та М. Шульги [2]. Проблему подолання бідності в Україні в умовах формування ринкових відносин аналізують у своїх працях Ю. Архангельський, В. Новіков, О. Поплавська та інші [3-5]. Сформувалася також певна бібліографія, присвячена проблемам соціальної політики в Україні в перехідний до ринку період [6-9].

І все ж таки, остаточно нез'ясованим залишається вплив соціально-економічних та політичних процесів, що формували певні передумови та визначали напрями, тенденції та особливості соціальної політики в Україні в перехідний до ринку період. У зв'язку з цим вважаємо за доцільне продовжити вивчення зазначеної проблеми з точки зору сучасного розуміння ситуації.

Мета даної статті – проаналізувати соціально-економічні, політичні та інші фактори, що впливали на процес формування державної соціальної політики і визначали соціальні наслідки ринкових реформ в Україні. Це дає можливість визначитись у питаннях про тенденції, особливості соціальної політики та соціальну ціну ринкових реформ в Україні в перехідний період.

Починаючи безпосередній аналіз цієї проблеми, варто зазначити, що світова практика визнає два найбільш ефективних напрями функціонування і розвитку соціальної політики – ліберальний та соціально-демократичний. Ліберальна модель припускає надання можливостей для вирішення індивідуальних проблем самому громадянину, а держава тільки формує умови для цього та бере на себе лише ті функції, які не може виконати власними силами сім'я або особа.

Соціал-демократичний напрям основну мету соціальної політики визначає як досягнення соціальної справедливості у суспільстві. За такого підходу держава гарантує усім визначений рівень доходів та соціальних послуг незалежно від особистого трудового внеску. Ця модель знімає з людини турботи щодо вирішення власних соціальних проблем. Але їй властиві «зрівнялівка», соціальна однорідність, зниження економічної та соціальної активності.

Соціальну політику, що почала формуватися в Україні на початку 90-х років ХХ ст., неможливо віднести ні до першої, ні до другої моделі. Ліберальний напрям соціальної політики неможливо було втілювати в життя, бо економічна система ще не створила умов для вирішення громадянами своїх повсякденних проблем, тому що не існувало ще самої ринкової економічної системи.

Отже, відсутність чіткої орієнтації у стратегічній спрямованості економічної політики перешкоджала і визначенню соціальної політики держави. Фактично в Україні почала розвиватися модель державної політики соціального забезпечення. Суть її полягала у наданні мінімального рівня соціальних гарантій з боку держави. Механізм забезпечення цієї політики базувався на поєднанні заходів соціального страхування і державної підтримки.

Якщо казати про періодизацію державної соціальної політики в зазначений період, то можна, на наш погляд, виділити два етапи – перший: 1991 – 2000 рр.; та другий: 2000 – 2004 рр. Якщо розглядати перший період 1991 – 2000 рр., то в ньому утворився значний причинно-наслідковий ланцюг деформацій, що істотно ускладнював проведення дієвої соціальної політики. В цілому цей ланцюг деформацій став наслідком обраної жорсткої ліберальної моделі реформ, що передбачала зниження державного втручання в економіку до мінімуму.

Зазначимо, що з моменту визнання потреби ринкових перетворень у країні тривав пошук необхідної моделі державної соціальної політики. Нарешті у 1993 р. було ухвалено Концепцію соціального забезпечення населення України, а у жовтні 1997 р. Указом Президента України було схвалено Основні напрями соціальної політики на 1997 – 2000 роки. В них відмічалось, що в країні здійснюються заходи щодо встановлення соціальних гарантій та надання адресної допомоги малозабезпеченим громадянам.

Водночас об'єктивні економічні причини призвели до спаду виробництва, вимушеної неповної зайнятості та безробіття, руйнування соціальної інфраструктури. Внаслідок цього знизилась реальні доходи значної частини населення, зросла заборгованість із виплат заробітної плати, пенсій, стипендій, інших соціальних виплат, поглибилась криза платежів (табл. 1). Таблицю складено за даними [7, с. 115], [10, с. 65].

Таблиця 1 – Заборгованість із виплат заробітної плати і пенсій за 1995 – 1999 рр.

Роки	Заборгованість із виплат пенсій (млн грн)	Заборгованість із виплат заробітної плати (млн грн)
1995	72	575
1996	1124	4188,7
1997	1280	5165,7
1998	1974	6518,6
1999	1263	6400,8
2000	–	4928,0
2001	–	2766,0

Компенсаційні заходи щодо індексації заробітної плати, пенсій, стипендій та інших соціальних виплат істотно відставали від зростання споживчих цін. Зменшення надходжень до бюджету загострило проблему фінансування бюджетних установ освіти, охорони здоров'я, науки, культури. Погіршився соціальний захист найбільш уразливих верств населення: дітей, пенсіонерів, інвалідів, одиноких, безробітних і багатодітних сімей. Знизився рівень соціально-трудова прав і гарантій громадян.

Тут варто вказати, що реальне втілення в життя основних принципів концепції людського розвитку передбачало істотну соціалізацію економіки України. Але українські реалії свідчили про наявність істотних прорахунків у здійсненні соціальної політики. Існував значний розрив між конституційним закріпленням статусу нашої країни як соціальної держави та втіленням цієї конституційної норми у життя. Соціологічні дослідження населення фіксували зниження у громадян відчуття соціальної захищеності та підвищення їхньої невпевненості у майбутньому. Модернізаційні процеси в економіці супроводжувалися безпрецедентним зростанням нерівності у розподілі результатів економічної діяльності. Посилення майнової диференціації не сприяло оздоровленню економіки, а, навпаки, породжувало тіньові економічні відносини.

За таких обставин населення країни адекватно реагувало на погіршення свого становища. Справа дійшла навіть до того, що в країні розпочався страйковий рух, який набув свого особливого поширення у 1995 – 1999 роках (табл. 2), таблицю складено за даними [11, с. 419], [12, с. 448]. Так, наприклад, у 1995 р. на підприємствах та в організаціях України було зареєстровано 247 страйків, в яких прийняло участь 57,6 тисяч чоловік. Найбільш активно відстоювали свої права та брали участь у страйках працівники вугільної промисловості (48,2 тис. чол.) та освіти (7,1 тис. чол.) [11, с. 419].

Зазначимо, що у відповідь на погіршення свого становища громадяни відповідали недовірою, прагненням приховати від держави частину своїх доходів, а також джерела їх отримання, придбанням і збереженням позабанківського обороту національної та іноземної валюти, ухиленням від оподаткування, участю у нелегальній неофіційній економічній діяльності.

Слід звернути увагу на те, що позабанківський оборот готівкових грошей як в національній, так і в іноземній валюті обслуговував тіньовий сектор всередині країни. Населення країни почало активно купувати та зберігати іноземну валюту. Значна дола-

ризація економіки України в цілому спричинила за собою значну доларизацію збережень населення і розрахунків між фізичними особами.

Треба також підкреслити, що у 1998 р. розпочалася фінансова криза і, як наслідок, значно зріс курс іноземних валют відносно гривні, що і викликало, мабуть, найбільш значну частку придбань іноземної валюти і зберігання її у комерційних банках в цей період, про що нам і свідчать дані табл. 3. Таблицю складено за даними [12, с. 82].

Таблиця 2 – Страйки в Україні за 1995 – 2004 роки

Роки	Кількість підприємств та організацій, на яких відбулися страйки	Кількість працівників, які брали участь у страйках, тис.	Кількість учасників страйку на одне підприємство (організацію)
1995	247	57,6	233
1996	1269	171,4	135
1997	1162	116,4	100
1998	687	98,7	144
1999	290	42,0	145
2000	76	20,6	271
2001	31	6,8	219
2002	97	9,3	96
2003	15	5,4	360
2004	4	1,0	249

Але, мабуть, головною причиною зростання збережень населення в іноземній валюті була недовіра до угод, відсоткових ставок, валютних курсів, постанов і взагалі фінансово-грошової політики НБУ в цілому. Але треба підкреслити, що в зазначений період зростали вклади населення в комерційних банках і в національній валюті, що було ще одним доказом невпинного зростання в країні тіньового сектору економіки.

Якщо подивитися на перехідний до ринкових стосунків період, то можна побачити, що вже до початку 1994 р. більша частина населення країни опинилася втягнутою у тіньовий сектор економіки. Цей процес був, мабуть, адекватною реакцією населення на державну політику, спрямовану на зниження реальних доходів більшості громадян.

Таблиця 3 – Вклади населення в комерційних банках України за 1992 – 2001 рр. (у національній та іноземній валютах, млн)

	1992	1993	1994	1995	1998	2000	2001
Залишки вкладів – усього	2,5	30	214	615	3089	6581	11083
У національній валюті	2,5	30	214	504	1824	3315	6368
В іноземній валюті	–	–	–	111	1265	3266	4715

Справа в тому, що населення вже мало вірило у систему соціального страхування, і це – разом з дуже високими ставками внесків до соціальних фондів – стимулювало діяльність у сфері тіньової економіки. Надзвичайно високі ставки соціальних відрахувань не забезпечували стимулів до праці та накопичення заощаджень.

Парадоксально, але можна сказати, що в Україні саме тіньова економіка у багатьох випадках виконувала функції соціальної підтримки. Саме доходи від тіньового сектору забезпечували реальний прожитковий мінімум значної частини населення на необхідному рівні.

Зрозуміло, що різке погіршення умов життя населення і, відповідно, різкий спад його показників були викликані в Україні перехідними процесами, передусім глибокою соціально-економічною кризою. За 1990 – 1999 рр. ВВП країни скоротився майже на 60%, обсяги виробництва промислової продукції – на 48,9%, сільського господарства – на 51,5%. Реальна зарплата зменшилась у 3,8, а реальна пенсія – в 4 рази [13, с. 4].

Зазначимо, що у щорічному Посланні Президента України до Верховної Ради у 2001 р. було зафіксовано подальше зростання рівня та глибини бідності населення. Так, у 2000 р. за встановленими оцінками до категорії бідних та злидених в Україні належало 42% громадян. Розрив середнього душевого доходу 10% найбагатших та 10% громадян з найнижчими доходами становив 13 разів. Найвищі піки рівня бідності було зафіксовано в Луганській та Миколаївській областях, м. Севастополі, найнижчі – в м. Києві, Чернігівській та Харківській областях [14, с. 374].

Варто зазначити, що лише третина працівників в Україні отримувала заробітну плату, вищу за прожитковий мінімум, встановлений на 2003 р. для працевдатних осіб у 365 грн. При цьому співвідношення середньої заробітної плати до законодавчо визначеного мінімального розміру оплати праці зменшилося з 3,5 у 1990 р. до 2,0 у 2002 р., тобто майже вдвічі. А сумарний обсяг оплати праці становив тільки близько 40% валового внутрішнього продукту, тоді як у більшості країн він сягав 60% ВВП [15, с. 493].

Також різко посилювалося майнове розшарування населення, з'явилися значні верстви так званих «нових бідних», у складі яких було чимало осіб із середньою та вищою освітою. Так, середньомісячна зарплата працівників освіти в Україні у 2003 р. становила 294,5 грн, що було на 20% менше за прожитковий мінімум, працівників охорони здоров'я та соціальної допомоги – 307,3 грн (нижче на 16%), працівників культури – 252,3 грн (нижче на 30%) [15, с. 493].

Фінансування соціальної сфери в досліджуваній період, як і раніше, традиційно здійснювалося за залишковим принципом. Протягом 1991 – 2003 рр. витрати на освіту зменшилися утричі, на охорону здоров'я – більш як у 3 рази, а з розрахунку на душу населення – на 80%. За даними ВОЗ країна перейшла на 155-е місце у світовому рейтингу рівня і якості медичних послуг охорони здоров'я [16, с. 204-205].

У 1991 – 2004 рр. зменшення не тільки загальної чисельності населення, а й перш за все частки дітей, підлітків і молоді зумовило скорочення кількості учнів у загальноосвітніх навчальних закладах. Так, за 1990 – 2002 рр. контингент учнів в загальноосвітніх навчальних закладах зменшився на 1,3 млн чол., у професійно-технічних – на 156 тис. Особливо помітна ця тенденція була в сільській місцевості.

Разом з тим помітне зростання освітнього рівня населення все ж було досягнуто за рахунок вищої школи. За 1990 – 2004 рр. мережа вищих навчальних закладів тільки III – IV рівней акредитації зросла у 2,3 рази. Це зростання відбулося як за рахунок недержавних, так і державних ВНЗ (якщо у 1991 р. їх нараховувалося 149, то у 2002 р. – 318). Подвоїлася і кількість студентів в них.

Але якщо казати в цілому, то в Україні існували протиріччя між необхідністю забезпечити нормальне життя і розвиток кожної дитини і неадекватними економічними можливостями більшості українських родин.

Зазначимо, що в перехідний до ринку період населення в цілому стало менше відвідувати театри, кінотеатри, концерти. Спостерігалось також зменшення числа бібліотек, а в них – зменшення кількості книг і журналів.

Перші десять років ринкових реформ принесли українцям нові можливості й свободи і разом з тим – зменшення середніх доходів у розрахунку на душу населення. За період 1992 – 1998 рр. цей показник зменшився на 46,1%. Це було безпрецедентне падіння за такий короткий період. Однак зменшення середнього ВВП на душу населення не відображало всіх реалій життя в Україні в ті часи. Чимала частка українців почала жити значно краще, ніж жили найзаможніші люди за радянських часів.

Слід звернути увагу на те, що у ході економічних реформ тривав процес утворення прошарку людей, які ставали власниками майна. Певних позитивних результатів у створенні класу власників вдалося досягти завдяки послідовному здійсненню політики приватизації житла. Протягом 1994 – 2000 рр. кількість приватизованих квартир збільшилася з 902,8 тис. до 4841,7 тис. На початку 2002 р. було приватизовано близько 70% сукупного житлового фонду країни, а власниками нерухомості стали 13 млн осіб. За даними Асоціації фахівців з нерухомості України, щорічно реєструвалося понад 500 тис. угод купівлі-продажу нерухомості за участю близько 3 млн громадян. Річний оборот вітчизняного вторинного ринку нерухомості становив близько 3 млрд дол. США, з яких 60 – 65% – це були операції з житлом [17, с. 37].

Водночас підкреслимо, що якість житла здебільшого була дуже низька, а забезпеченість ним населення не відповідала стандартам навіть східноєвропейських країн. Майже третина людей мешкала у гуртожитках, комунальних квартирах та непридатних для житла приміщеннях. Проте низький рівень платоспроможного попиту більшості населення перешкоджав прискореному розвитку житлового будівництва за рахунок коштів населення і формування вторинного ринку житла [17, с. 37].

У цілому, з огляду на вищезазначене, можна сказати, що соціальна політика, яка проводилася в Україні протягом 1990-х років, була концептуально не опрацьована і вкрай суперечлива. Характерними її рисами стали відмова від патерналістської моделі через обмежені фінансові можливості держави в умовах соціально-економічної кризи і брак чітких орієнтацій у виборі іншої моделі через залишковий принцип фінансування соціальних програм. Соціальна політика в Україні будувалася за такими принципами: держава, визнаючи ринкові відносини, лише доповнювала та коригувала ринкові механізми перерозподілу ВВП, орієнтуючись при цьому на гарантоване задоволення тільки мінімальних базових потреб і надання соціальної допомоги найбільш уразливим категоріям населення. І як результат: Україна увійшла у XXI ст. з безліччю проблем, пов'язаних із безробіттям, неререформованими системами заробітної плати і пенсійного забезпечення, невирішеними питаннями щодо запобігання бідності та її подолання. В Україні склалася ситуація, коли негативні наслідки соціально-економічних перетворень відчула на собі значна частина населення країни.

Якщо казати про другий період здійснення соціальної політики в Україні, то треба підкреслити, що у 2000 р. було прийнято ряд нормативних актів, спрямованих на стабілізацію економіки, а також на посилення її соціальної спрямованості.

Так, у посланні Президента до ВР України на початку 2000 р. було визначено, що реалізація завдань економічного зростання повинна створити необхідні передумови для вирішення складних проблем соціальної політики. Була поставлена мета забезпечити у 2000 – 2004 рр. зростання у 1,3 – 1,4 рази реальних доходів населення, поступове збільшення мінімального рівня трудових пенсій до прожиткового мінімуму [18].

У березні 2000 р. було прийнято Закон України про соціальне страхування на випадок безробіття, який визначив правові, фінансові та інші засади загальнообов'язкового державного страхування громадян на випадок втрати роботи [19].

У травні 2000 р. Указом Президента України були схвалені Основні напрями соціальної політики на період до 2004 р. [20]. Їх було розроблено з метою створення умов для формування і реалізації соціальної політики на основі визначеної стратегії економічного розвитку та забезпечення права кожного на достатній життєвий рівень. Зі схваленням Основних напрямів соціальної політики в Україні активізувалась робота із прийняття законів соціального спрямування.

З метою підвищення життєвого рівня та зниження бідності в Україні Указом Президента України від 15 серпня 2001 р. була затверджена Стратегія подолання бідності. У ній зазначалося, що останніми роками соціально-економічна ситуація в Україні докорінно змінила життя населення. Перебудова економічних відносин призвела до різкого зниження його життєвого рівня [21].

Згідно з новою стратегією передбачалось скоротити рівень бідності у 2002 р. до 26%. Але протягом першого етапу реалізації Стратегії у 2001 – 2002 рр. рівень бідності не змінився і становив 28,3%. Отже, цей показник замість скорочення навіть збільшився. Не кращою ситуація була і з рівнем крайньої бідності. Було заплановано зменшити цей показник із 14,7% у 2000 р. до 12% злидених у 2002 р. За офіційними даними виявилося ж, що у 2001 р. українських бідних сімей було 16,4% від загальної кількості, а у 2002 р. – 15,7%. Тобто вкрай бідних стало навіть на 1% більше, ніж у 2000 р. [15, с. 493].

Отже, незважаючи на прийняття цілої низки нормативно-правових актів соціального спрямування, більша частина громадян України і на початку ХХІ ст. жила бідно, особливо це стосувалося осіб похилого віку – пенсіонерів, яких в країні налічувалося близько 14 млн чоловік.

Підбиваючи підсумки, ми схильні стверджувати, що перші 10 – 13 років ринкових трансформацій в умовах становлення незалежності України не принесли більшості її громадян благополуччя, а навпаки, істотно знизили рівень і якість їх життя. Багато загально-визнаних світовою громадськістю попередніх досягнень країни у вирішенні соціальних питань виявилися втраченими. Рейтинг України за індексом людського розвитку був дуже низький. За даними ООН, у списку 174 країн світу Україна займала 102 місце, хоча вона і була віднесена до групи промислово розвинутих країн.

Програми «шокової» лібералізації цін і дерегуляції, тотальної приватизації зазнали невдачі насамперед через ігнорування соціального чинника. Україна втратила в першій половині 90-х років ХХ ст. свій шанс швидкого й ефективного реформування. Помилки і прорахунки стратегії ринкових перетворень призвели до негативних соціально-економічних наслідків. Перебудова економічних відносин в умовах спаду виробництва, інфляції, змін форм власності призвела до різкого зниження рівня життя, зменшення платоспроможності громадян, розшарування суспільства за рівнем доходів, зростання безробіття. Підвищення цін, особливо у 1993 – 1994 та 1998 – 2000 роках, призвело до погіршення структури та якості споживання населення України. Таким чином, низький рівень оплати праці та пенсійного забезпечення, заборгованість із заробітної плати, зростання рівня безробіття тощо мали суто економічне підґрунтя.

Незважаючи на те, що різке пожвавлення економіки у 2000 – 2002 роках відкривало Україні гарні перспективи, у соціальній сфері швидкий перехід до ринку дав негативні результати (бідність, безробіття, міграція робочої сили тощо). Поширеною реальністю стали також злидні, жебрацтво, неможливість отримати потрібну медичну допомогу і багато інших негативів, що були обумовлені бідністю і зменшували загальний рівень людського розвитку в Україні. Розв'язання саме цих проблем має стати пріоритетним у соціальній політиці України в ХХІ ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Петрушина Т.О. Социально-экономическое поведение населения Украины в условиях институциональных перемен / Петрушина Т.О. – К. : Институт социологии НАН Украины, 2008. – 544 с.
2. Українське суспільство 1994 – 2004 : [моніторинг соціальних змін] / [за ред. В. Ворони, М. Шульги]. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2004. – 704 с.
3. Архангельський Ю. Бідність в Україні. Причини і способи подолання / Ю. Архангельський, Ж. Архангельська // Віче. – 2001. – № 11. – С. 46-56.
4. Новіков В. Подолання бідності – нагальна проблема соціальної політики / В. Новіков // Україна: аспекти праці. – 2001. – № 1. – С. 23-26.
5. Поплавська О. Бідність населення: шляхи запобігання та подолання наслідків / О. Поплавська // Україна: аспекти праці. – 2007. – № 2. – С. 40-45.
6. Головаха Е. Социальные изменения в Украине: постсоветская деинституционализация и особенности становления новых социальных институтов / Е. Головаха, Н. Панина // Політична думка. – 2001. – № 4. – С. 72-87.
7. Омелянович Л.А. Социальные последствия экономической реформации / Л.А. Омелянович, Е.Ю. Клименко // Наук. праці ДонДТУ. Сер. Економічна. – Донецьк, 2001. – Вип. 26. – С. 114-122.

8. Калита Н.В. Особливості соціальних функцій держави в умовах ринкової трансформації / Н.В. Калита // Вісник Київ. націон. ун-ту ім. Т. Шевченка. Економіка. – 2002. – № 55-57. – С. 14-17.
9. Папієв М. Соціальна політика та її вплив на доходи і рівень життя населення / М. Папієв // Україна: аспекти праці. – 2004. – № 7. – С. 3-10.
10. Статистичні таблиці з Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2001 році» // Економіст. – 2002. – № 7. – С. 4-79.
11. Статистичний щорічник України за 2004 рік / Державний комітет статистики України ; [за ред. О.Г. Осауленка ; відп. за вип. В.А. Головка]. – К. : Консультант, 2005. – 588 с.
12. Статистичний щорічник України за 2002 рік / Державний комітет статистики України ; [за ред. О.Г. Осауленка ; відп. за вип. В.А. Головка]. – К. : Консультант, 2003. – 663 с.
13. Звернення Президента України до Верховної Ради України у зв'язку з посланням Президента «Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2001 році» // Економіст. – 2002. – № 6. – С. 4.
14. Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2000 році». – К. : Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України, 2001. – С. 374.
15. Берданова О. Проблеми розвитку України як соціальної держави / О. Берданова // Вісник НАДУ. – 2003. – № 3. – С. 490-495.
16. Качан Є.П. Управління трудовими ресурсами : [навч. посібник] / Є.П. Качан, Д.Г. Шушпанов. – К. : Видавничий дім «Юридична книга», 2005. – 358 с.
17. Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2001 році» // Економіст. – 2002. – № 6. – С. 4-57.
18. Україна: поступ у ХХІ століття. Стратегія економічної та соціальної політики на 2000 – 2004 рр. Послання Президента до Верховної Ради України 2000 рік // Урядовий кур'єр. – 2000. – № 16.
19. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» від 02.03.2000 р. № 1533-III // Відомості Верховної Ради. – 2000. – № 22.
20. Основні напрями соціальної політики на період до 2004 року, схвалені Указом Президента України 24.05.2000 р. № 717/2000 // Урядовий кур'єр. – 2000. – № 97.
21. Про стратегію подолання бідності: указ Президента України від 15 серпня 2001 р. № 637/2001 // Урядовий кур'єр. – 2001. – № 149.

С.В. Алексєєв

Социальная политика и социальные последствия рыночных реформ в Украине (90-е гг. XX – начало XXI ст.)

В статье рассматриваются основные социально-экономические, политические и другие условия и факторы, которые влияли на процесс формирования государственной социальной политики в переходный период. Анализируются основные направления, тенденции и особенности социальной политики. Особое внимание уделено социальным последствиям экономической трансформации в Украине в переходный к рынку период.

S.V. Alekseev

Social Policy and Social Consequences of Market Reforms in Ukraine (1991 – 2004)

The article describes the main social, economic, political and other conditions and factors that influenced on the process of forming of public social policy. The author analyzes the main directions, trends and features of social policy. The author examines the social consequences of economic transformation in Ukraine during the period of transition to market economy.

Стаття надійшла до редакції 06.04.2012.